

הגאון מוילנא, על-פי עדות תלמידו הגדול רבי חיים מוולוז'ין, דחה את המגידים מן השמים שהיו מעוניינים למסור לו סתרי תורה. אין אנו יודעים אם ביקשו המגידים למסור לו רק מתורת הנסתר, או שמא אף ענייני הלכה, ובכל אופן הם נדחו על ידו. רצונו היה לעמול בכוחות עצמו וללמוד תורה במה שחנן אותו הבורא.¹²⁷ את ההבדל בינו לבין מרן, שקיבל את תורת המגיד, נימק רבי חיים מוולוז'ין בפער הזמנים ובמיקום הגיאוגרפי השונה בין שניהם.

בסיכום דברינו נאמר כי מגידים נתגלו לגדולי הפוסקים, ובראשם רבי יוסף קארו. ואולם לדעת החוקרים לא ניכרת השפעתו של המגיד על הפסיקה בספרי ההלכה של רבי יוסף קארו. גם אצל רבי יוסף טאיטאצק לא נמצאה השפעה על פסיקתו. חכמים ספרדים אלה הלכו בדרכם של חכמי ספרד, למן הרמב"ם, הרמב"ן ורשב"א, דרך מרן ומהר"ם חביב ועד לרב עובדיה יוסף, השולל מכל וכל כל שימוש בגורמי שמים, שכן "לא בשמים היא". רק חכמים הנוטים לקבלה, כחיד"א ו"הבן איש חי", ובימינו הרב אליהו, לא אימצו גישה זו.

הנה כי כן, לא מצאנו פוסקים שנעזרו במגיד בהכרעותיהם ההלכתיות. רבי יוסף קארו, שמגעו עם המגיד מבוא בספר "מגיד משרים", הוא הקרוב ביותר לעיסוק בענייני הלכה באופן מצומצם. וגם אז נחשב ספר זה כספר שאינו הלכתי, ולדברי החוקרים היתה למגיד השפעה מועטת על מרן בבואו לפסוק.

הביטויים הראוני מן השמים, סוד ה' ליראיו ודומים להם:

הביטוי "כך הראוני/ הראוני מן השמים" מופיע אצל הגאונים בהקשרים הלכתיים.¹²⁸ למשל, מצאנו בגנזי שכטר שאלה לרבנו האי גאון, המשיב לשואלים: "וששאלתם ישראל משומד אם יורש אביו דבר תורה, כך הראוני מן השמים, המשומד אינו יורש אביו ישראל, כיוון דמשומד הוא נפק ליה מקדושת ישראל".¹²⁹ אפטוביצר ציין, כי לשון "הראוני מן השמים" מצויה בתשובת הגאונים פעם אחת בתשובה לרב האי:¹³⁰ "רשאים לעכב כמו שהראוני מן השמים כי הוא טוב ויפה".¹³¹ אטלס

¹²⁷ ניתן להוסיף ולומר כי הגר"א דחה את המגידים מסיבות שונות לגמרי. אטקס (אטקס, יחיד בדורו, עמ' 34-38). כתב כי הגאון מתגלה בכתביו של גדול תלמידיו, רבי חיים מוולוז'ין, כמיסטיקן הזוכה לגילוי של כוחות עליונים, אך דוחה את הצעת המגידים לגלות לו סתרי תורה לא בשל זלזולו בהם, אלא כיוון שסבר שהגילויים שמציעים לו המגידים נחותים בערכם מן הלימוד העצמי, הקושר אותו דרך לימודו לבורא עולם באופן ישיר. זאת ועוד, הגר"א סבר כי יש בהם סכנה. מרן רבי יוסף קארו היה יכול לאמץ את הנחיות המגיד, שכן חי בארץ ישראל (אטקס מעיר כי המידע שהיה בידי הגר"א לא היה מדויק, שכן רבי יוסף קארו זכה למגיד עוד קודם שעלה לארץ ישראל), ובזמנו הדור היה כשר, אך לא כן בתקופתו של הגאון מוילנא.

¹²⁸ ראה: אפטוביצר, תשובות, עמ' 82, שכתב כי מליצה זו נמצאת בתשובות הרבה גאונים.

¹²⁹ גינצבורג, גנזי שכטר, עמ' 122.

¹³⁰ גנזי קדש, ח"א, עמ' 75.

¹³¹ אפטוביצר, מחקרים, עמ' 44.

כתב כי הביטוי היה רגיל בפי הראשונים, למשל בתשובות הרשב"א¹³² כתוב "כדי שאשיב מה שהראוני מן השמים", וכן בתשובות נוספות.¹³³ גם בתשובות הרמב"ם¹³⁴ כתוב: "ולפי מה שהראוני מן השמים אשיב". לדעת אטלס, הם ביקשו לומר שמה שנתברר לשכלם, דינו כאילו הראו מן השמים עליו, כי ה' הוא המלמד אדם דעת.¹³⁵ בפרשנות זו, אף הוא הסתמך על בעל "כפות תמרים", מהר"ם בן חביב,¹³⁶ שסבר, שאין כוונת הביטוי "מן השמים הראוני" כפשוטו, אלא דרך מליצה.¹³⁷ אורבך כותב, כי "נראה כי גם הביטויים כך הראוני מן השמים, חשבתי ונזדמן לי פירוש מן השמים,¹³⁸ יש בהם יותר מאשר תודה לאל הבורא יתעלה המלמד לאדם דעת".¹³⁹ מרגליות¹⁴⁰ מונה את אלה ששרתה עליהם רוח הקודש בתלמוד, ומוסיף כדוגמאות את הביטויים "נזדמן לי מן השמים", "וכך נגלה לי מסוד ה' ליראיו" ועוד, המשמשות לדבריו הוכחה שגם לאחר תקופת חכמי התלמוד שרתה רוח הקודש על יחידי האומה.¹⁴¹

לעומתם סבור השל, כי ביטויים מעין "כמה שהראוני ממרום" ונוספים, אין בהם עדות להשראת רוח הקודש או להשגת דברים במראה או בחלום.¹⁴² לדבריו: "סימן הוא לאמונת הגאונים שיש ואדם זוכה לעזרת שמים בדרך טבעית, או להארה בסתרי הלב הבאה ממרום בדרך נס בלי רב או עוזר". כך סבור גם י"ח סופר, שהביא את דברי בעל "תולדות אדם", הרב יחזקאל פייוויל,¹⁴³ שהאריך לבאר את ביטויי הראב"ד "הופיע רוח הקדש בבית מדרשו", וכן "נגלה לי מסוד ה' ליראיו", וכתב שרוח הקודש מתחלקת לשני חלקים:

א. "הכותב או המחבר לבשתו רוח אלוקים בעת ההיא, וכוח עליון דפק בלבו וימצא ברוחו אמרים, שיודע בעצמו שלא נבעו מרוחו המלבשתו כל עת, אלא מרוח הקודש הנלווה אליו".

¹³² סי' תלט.

¹³³ סי' תשא, סי' תשו.

¹³⁴ הוצ' מקיצי נרדמים, סי' שעא.

¹³⁵ אטלס, ספר חידושי הראב"ד, עמ' 36, הערה מח.

¹³⁶ במבוא לספרא של א"ה וייס, צד' 8.

¹³⁷ פרט ללשון אחד בספרא אחרי, שם סבור וייס, שמוכרע שלא כ"כפות תמרים", שם נכתב שלא בעניין הלכתי "ונזדמן

לי פירוש מן השמים", ומשמע לו לויס שכיוון הדברים ככתבם.

¹³⁸ פ' הראב"ד לספרא, פרבי "אחרי מות".

¹³⁹ אורבך, הלכה, עמ' 20.

¹⁴⁰ בהקדמתו ל"שאלות ותשובות מן השמיים" לרבי יעקב ממרוש, עמ' כו – כז.

¹⁴¹ וראה בעניין רבי יהושע בן לוי: רוזנפלד, רבי יהושע, עמ' 301 - 368, שם מנה את תלמידי רבי יהושע ולא הזכיר את רב

אידי.

¹⁴² השל, על רוח, הע' 187, כתב כי אפטוביצר ערך רשימת מקומות בהם השתמשו הגאונים והראשונים בביטויים אלה,

ועליה יש להוסיף הרבה, כגון רשב"א, סי' תשא, תשו ועוד.

¹⁴³ ח"א, פ"ט.

ב. "הוא העזר האלוקי הנלווה לאדם ממרומים, אחר הרגילו כוחותיו אל התורה והחכמה. ונותן בו כוח ועוז, ומטהר עיני השכל והבינה להבין תעלומות בתורה, אשר לא יוכל להשיג אותם בשכלו הטבעי".

וכתב הרב פייוויל, כי "מי שאינו רוצה להתקומם נגד שקול הדעת הישר, יודה כי מה שכתב רבנו הראב"ד ז"ל, וכך נגלה לי מסוד ה' ליראיו, אין כוונתו לרוח הקודש ממש, רק רצונו לומר על עזר האלוקי ועל הסיעתא דשמיא שנלווה אליו בעת ההיא, לאסוקי שמעתא אליבא דהלכתא". הרב סופר הביא מקומות רבים בהם מופיע הביטוי "מן השמים" אצל הגאונים והראשונים, ומסקנת דבריו היא שאין מדובר ברוח הקודש כפשוטה, אלא בסייעתא דשמיא ללומד לשמה.¹⁴⁴ כך גם כאשר כותב רש"י בפירושו על ספר יחזקאל:¹⁴⁵ "ואני לא היה לי לא רב ולא עוזר בכל הבניין הזה אלא כמו שהראוני מן השמים", כתב פדרבוש¹⁴⁶ כי ביטוי זה נחשב לבלתי מתאים לענוותנותו של רש"י. ולכן היו שפקפקו בכך שהוא יצא מעטו והשמיטוהו מדפוסים שונים, היות שלא מצאו הערה דומה בשום מקום אחר ברש"י. אך פדרבוש טען כי יש דוגמה כזו בכתבי רש"י במקום נוסף, שם כתב: "ודעתי אני מחווה אותם כמו שהראוני מן השמים".¹⁴⁷ הכרעתו של פדרבוש, כי "נראה שרש"י התכוון בזה לומר שהוא מפרש את הדברים לפי שכלו שחננו ה', כי כל הארה שכלית היא מתנת אלקים, שהוא החונן לאדם דעת. ורש"י רצה בזה להטעים כי לא בכוח כשרונו ועוצם שכלו בא לידי הבנת הדברים, אלא הודות לחסד השמים". כך כתב גם הבלין כי "לשונות אלו של 'הורונו מן השמים' מצויים בפי רוב הפוסקים ועד לדורות האחרונים והוא מכוון להוראה שיש בה סיעתא דשמיא".¹⁴⁸

לסיכום, ביטויים העוסקים בשמים מופיעים פעמים רבות אצל הגאונים במהלך תשובות הלכתיות, כדברי החוקרים, כדוגמת אפטוביצר. בעיסוקנו בגאונים הוכחנו, כי הם נטו לשיטת הרציונליזציה

¹⁴⁴ סופר, על הביטוי, עמ' 77 - 79. וראה: שם עמ' 79, שהוסיף בשם הרב ד"ר שמעון פדרבוש בקובץ רש"י ניו יורק, תש"ח, שכתב כי ביטוי זה אינו תואם את ענוותנותו של רש"י, ולכן פקפקו בכך שהוא יצא מפרי עטו, והשמיטוהו בדפוסים שונים. והוכיח כי רש"י השתמש בביטוי זה בתשובות חכמי צרפת ולותיר ס' י"ג, וביאר את כוונת רש"י כאומר שהוא מבאר את הדברים לפי שכלו שחננו ה', שכן כל הארה שכלית היא מתנת אלוקים. וכוונתו לומר שלא בכוח כשרונו ועוצם שכלו בא לידי הבנת הדברים, אלא הודות לחסדי שמים.

¹⁴⁵ מב, ג.

¹⁴⁶ פדרבוש, רש"י, עמ' 39.

¹⁴⁷ תשובות חכמי צרפת ולותיר, ס' כב. וכתב פדרבוש שם, הע' 31, כי לפעמים יש לביטוי "הראוני מן השמים" מובן שהראו לו בחלום. וכתב כי: "בתלמוד נמצאו דוגמאות מספר בהן הראו לחכמים בחלום דבר הלכה או אגדה (ברכות כג, ב), ויש שפוסקים הכריעו שאלות בהלכה על-ידי גילוי בחלום. וידוע כי רבי יעקב הלוי מקורביל, אחד מבעלי התוספות, עשה שאלות חלום בענייני הלכה, ורשם את התשובות שחזה בחלום. תשובותיו אלה מובאות בתור הלכה אצל כמה פוסקים. הרב ראובן מרגלית אספן בספר **שאלות ותשובות מן השמים**". פדרבוש מזהה כרבים את רבי יעקב ממרויש עם רבי יעקב הלוי מקורביל, ואכן כך כתב גם הרב מרגליות בספרו **שאלות ותשובות מן השמים**: "מחד מרבוותא קדמאי רבנו יעקב ממרויש וקורביל" מבעלי התוספות (מהדורת לבוב). וכתב אורבך (בעלי התוספות ח"א, עמ' 150) כי התואר "הקדוש", המלווה כמעט תמיד את שמו של רבי יעקב מקורביל, גרם לזיהוי המוטעה עם רבי יעקב ממרויש.¹⁴⁸ הבלין, תשובות, עמ' רכג, הע' 14.

בגישתם לאגדה, לביאורה ולביאור גורמי שמים, כבת קול למשל. על כן לא ניתן לבאר, כי רב נטרונאי גאון, המזכיר את עניין השמים לפחות בעשר מתשובותיו,¹⁴⁹ כמו גם גאונים רבים נוספים,¹⁵⁰ יסתייעו כה רבות בכוחות שמים להכרעות הלכתיות ממש. זאת ועוד, השימוש המרובה בביטויים מעין אלה, העוסקים בשמים, אוגד בתוכו את מגוון הפוסקים, ראשונים ואחרונים, דוגמת מהר"ם, הרמב"ם, רשב"א, ראב"ד, "חתם סופר", מהרש"ל, רבי אליהו מזרחי ונוספים.¹⁵¹ היקף השימוש בביטויים אלה. גם אצל פוסקים כרמב"ם, רשב"א, "חתם סופר" ויעב"ץ, המתנגדים לשימושים בגורמי שמים בהלכה, גורם לנו לתמוך בדעה כי כוונתם לכוח עזר שמימי, הבא לחכם המתאמץ ללמוד את התורה, כסיוע מן השמים לפסוק הלכה באופן נכון, ולא לכוח עליון המורה הלכה לחכם זה או אחר.

¹⁴⁹ יורה דעה – סי' רעג – רעד, רעא, חושן משפט – סי' של, שמו, שסט, שעא, תקמא, תקנ.

¹⁵⁰ למשל, גאונים קדמונים, סי' סז, מח, צב, צג.

¹⁵¹ ברשב"א מצאנו רק בח"א שילוב ביטויים אלה. בתשובות בסי' י, שכו, תיח, תצב, תשט, קמט; בחתם סופר בח"ג, אבן העזר, סי' עח, ח"ד, סי' ד, סי' כו, ח"ה, חושן משפט, סי' קעה; היעב"ץ – ח"א, סי' קעב, שכתב: "ומן השמים זכו לי להעמיד כל דברי החכמים", וחכם זה מתנגד לכל שימוש בגורמים שמימיים בהלכה.